

SZİN VE LYAO SÜLÂLELERİ ARASINDAKİ İLİŞKİLER¹

RELATIONS BETWEEN THE SZIN AND LYAO FAMILIES

ДИПЛОМАТИЧЕСКИЕ ОТНОШЕНИЯ ИМПЕРИЙ ЦЗЫН И ЛЯО

İkram MATYAKUBOV*

ÖZ

Bu makalede Orta Yüzyıllıklar Çin tarihi, özellikle, Szin, Lyao ve Sun imparatorlukları tarihi ve bu imparatorluklar arasındaki diplomatik doktrinle ilgili önemli bilgiler yer almaktadır. Türk tarih uzmanı Enver Taşagay bir makalesinde Milâttan Önceki 220 yıllarına kadar Çin’de hükümranlığını sürdürmüş olan Szin İmparatorluğu’yla ilgili bilgilere yer ayırmıştır.

Anahtar kelimeler: Altan, Jurjen, Lyao, Kidan, Manjuriya, Mohe, Mengü.

Аннотация

В статье говорится об истории средневекового Китая, именно о империи Цзин, Ляо и Сунь. Также в статье сказано дипломатическая доктрина между империями. Турецкий историк Анвар Ташагай в своём статье написал про империи Цин который правил в Китае до 220 года до нашей эры.

Ключевые слова: Алтань, Журжень, Ляо, Кидань, Манжурия, Мохэ, Мэнгу,

ABSTRACT

In the article describes the history of the middle century of China, in line empires Czin, Lyao and Sun. Also telling about diplomatic relations, doctrina between empires. Turkey historian Anvar Tashagay told on the his article about empire Chin dynasty govern in China before 220 years before our era.

Keywords: Altan, Jurjen, Liao, Kidan, Manjuria, Mohe, Mengü.

“Tarih milletin aynasıdır” (Konfücius)

“Türksüz Çin olmaz” (Mao Sze-dun)

Szin İmparatorluğu’nun yürüttüğü dış politikanın incelenmesi bugün de güncelliğini koruyan önemli konulardan biridir. Bunun için her şeyden önce konunun temeli ve nedenleri incelenmelidir.

¹ DOI : 10.17498/kdeniz.7720

* Taşkent Devlet Şarkşinaslık Enstitüsü araştırma görevlisi

Birincisi, XII yüzyılın başlarına kadar Çin'in kuzeyinde yaşamış kabileler arasındaki aralıksız savaşlar ise, ikincisi, Jurjenler'in 119 yıl süren hükümlanlık döneminde sadece şimdiki Çin toprakları içerisinde değil, ülke sınırlarının dışında bulunan ülkelerle de ilişkileri geliştirmiş olmasıdır. Üçüncüsü de, o dönemde Doğu Türkistan ülkesi topraklarında yaşayan halklar ve milletlerle yakın ilişkilerde bulunmuş olmasıdır. İlişkilerin genel amacı da kültürel, askeri, siyasi ve sosyal alanların geliştirilmesiydi.

Kıdanlar² İmparatorluğu 916'dan 1125'e kadar hükümlanlık etmiş, gelişmekte olan kabileye, dikkatsizlikten dolayı 1125 yılında Jurjenler³ tarafından fethedilmiştir. Bunda sadece askeri güç değil, diplomatik ilişkiler de büyük rol oynamıştır. Jurjenler kendi devletlerinin sınırlarını daha da genişletmek için ilk önce Lyaolar'la ilişki kurmuş, bununla birlikte, Kuzey Sun ve Sisya'yla da ilişkileri iyileştirerek Kıdanlar'a karşı kendi müttefiklerini seçmişlerdir. Bu da o dönemde diplomasinin ne kadar gelişmiş olduğunu göstermektedir.

Şunu da belirtmek gerekir ki, Lyaolar Shanyun Anlaşması'na göre Sun İmparatorluğu'ndan 200 bin parça ipek, 100 bin lyan (para birimi) gümüşü alır. Bunun intikamını almak için Jurjenler'le müttefik olur. Ancak, siyasette ebedi dostluk değil, ebedi çıkarlar üstün olduğu için Jurjenler, Kuzey Sun İmparatorluğu'yla 1125 yılında savaş başlatırlar. Böylece Jurjenler, Sun İmparatorluğu'nu Kuzey taraftan sıkıştırarak, Yanszi ırmağında bir sınır çekerler. Daha net bir dille, Yanszi ırmağı doğal sınır görevini üstlenir. Çünkü Jurjenler kuzeyde yaşayan kabilelerden oluşan bir devlettir. Yanszi'inin güney kıyısı sıcak olduğu için bu tür iklim koşullarına alışkın olmayan kabileler çeşitli salgın hastalıklara uğrayarak ölüyorlardı. Dolyısıyla, ırmak doğal sınır olarak kalıyordu.

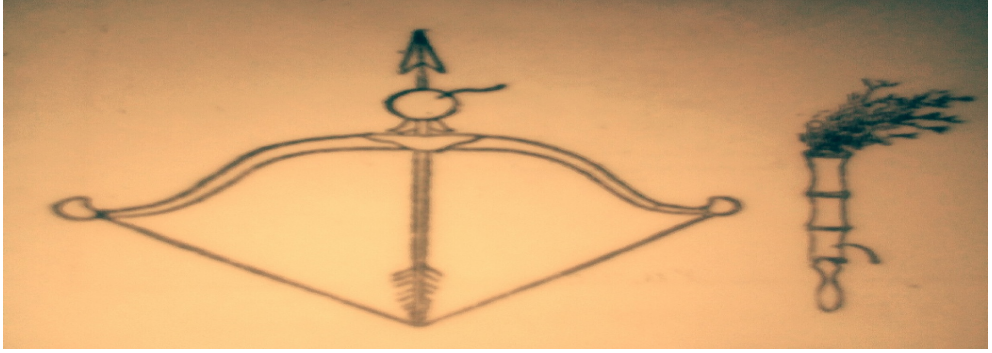
Jurjenler Yanszi ırmağına kadar uzanan yerleri ele geçirdikten sonra Orta Asya halklarıyla olan ilişkilerini genişletmeye başlarlar.

Ele aldığımız konu, Çinli bilim adamlarından Li Jou-ju ve Bay Pinglar tarafından incelenmiş, bilimsel çalışmalar E Lun-li kaynaklarına dayanılarak Rusçaya tercüme edilmiştir. Moğollar'ın özel tarih uzmanı sayılan Chang Chun'un elyazmalarında da bu konuyla ilgili geniş bilgilere yer verilmiştir. Bunun dışında, Szin sülâlesinin tarihi 1344 yılında Çin muarrihleri tarafından yazılarak sonuçlandırılmıştır. Bu kaynak 135 bölümden oluşmaktadır.

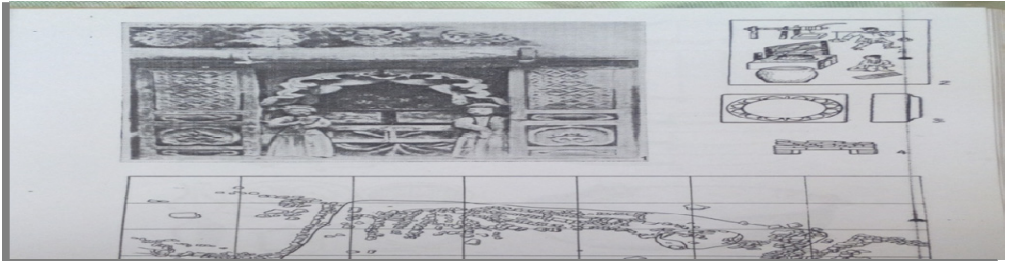
Türkçe kaynaklarda "Altay İmparatorluğu" diye adlandırılan kaynakların araştırılması konusuna gelince, Rus bilim adamlarından G.M.Rozova, A.Agafonov ve E.Biçürinler'in konuyu ilk inceleyen araştırmacılar sayıldıkları bilinmektedir. Daha sonra "Szinler'in kaynakları"nı Ye.I.Kiçanov ve A.T.Malyavkinler de incelemiştirler. M.V.Vorobyov "Jurjenler Devleti tarihiyle ilgili" ("Ocherk istorii gosudarstva Jurjenev") adlı kitabını yayımlamıştır. Bunun haricinde N.V.Kyumer "Çok Eski Çin Tarihi" ("Kitayskiye davniye istorii") adlı eserini 1949 yılında tamamlamış, daha sonra N.V.Kyumer'in Uzak Doğu ülkeleri tarihiyle ilgili eseri yayımlanmıştır.

² Kıdan kabilesinin adı daha sonra Kuzeydeki Lyao sülâlesinin temelini oluşturmuştur. Bu büyük imparatorluk 1125 yılına kadar Çin'de hükümlanlık etmiş ve Çin'in kuzey kısmını kendi kontrolü altına almıştır.

³ Nuzhen kabilesinin adı daha sonra 1115'ten itibaren Kıdanlar'a karşı bağımsızlık savaşına başlar. 1125'te Lyaoları tamamen yerle bir eder.

Altan va Sun İmparatorluğu ordusunun kemancılarının kullandıkları ok yaylar ve bambuktan yapılmış top mermisi. XII yüzyıldaki resim. (Ressam Çjan Sze-duan)

Szinler'in inşaat üslupları, Şanyue «Ocherk istorii Kitaya s drevnix vremyon do opyumnoy voyni» «Moskva», 1959 kitabının 305-337. sayfalarından alınmıştır.

Aguda'nın Jurjenler'in küçük ordusuna komutanlığa başladığı sene Huanglofu'ya saldırı düzenleyerek imparatorun askerlerini paniğe sürüklemiştir. Aguda, imparator olunca, Xuanglofu'yu tamamen benimser. Bu haberi alan Lyao imparatoru Tyanzuodi yetmiş bin neferden oluşan ordusuyla onun üzerine yürümüştür. Tyanzuodi'nin ordusunda Jurjen kabilesinden olan askerler de bulunuyordu. Aguda onların desteğiyle imparator ordusunun içinde bir askeri ayaklanma düzenler. Bu ayaklanma sırasında yüzlerce asker ölür. Ama imparator savaşı durdurmk istemez. İşte o zaman Altanlar geri çekilirler. Jurjenler 1116 yılında Dunszin'i, 1120 yılında ise Shanszin'i (Şimdi İç Moğolistan) fethederler. 1115 yılında Sun İmparatorluğu'yla ittifak kurarlar. Böyle bir ittifagın belirlediği şartlar gereği Lyao'ya karşı savaşa başlarlar. Sun İmparatorluğu Yan ve Yun yerlerini geri almak amacıyla son zamanlarda kuvvetlenmeye başlayan devlete destek olma niyetini dile getirir.

Aguda bu bölgede Lyaolar'ın egemenliğine (bölgeyi yönetme) son vermek amacıyla Lyaolar'a karşı açık şekilde saldırılar düzenliyordu. Jurjenler artık Huanglofu'nun davranışlarına dikkat etmeye, askerlerini Ichjou yakınlarında konuşlandırmaya başlar. Ichjou'da yaşayan halkları esir alır.

Jurjenler muharebeler sırasında ustaca kılıç kullanırlar, Doğu usulu güreşleri öğrenerek, askerler

birbirleriyle güreşe düşerler. Aguda'nın kendisi de her savaşa bizzat katılır. Savaşların sonucu, askerlerin moraline bağlıydı. Jurjenler fiziksel açıdan oldukça kuvvetliydi. Göçebe

hayat yaşadıkları için milli kültür ve dini mentalite o kadar kuvvetli olmadığından daha sonra Hanlar'la assimile olmuşlardır.

Daha sonra bu soyun Hanlar'la assemile olmasına söz konusu unsurlar neden olmuştur. Lyao padişahı olan Tyan-szo'ya elçi gönderir. O zaman Jurjinler sadece sözlü anlaşmadan başka bir şey yapamazlardı. Lyao padişahı Jurjinler'in adını bile duymak istemez. Onlar kendi vassallıklarını itiraf ettirmek isterler. Bu savaşta Lyaolar'ın İçjou adlı eyaleti Jurjinler'in eline geçer. Aguda da Lyaolar'a boyun eğmiyordu. O yüzden iki taraf birbirisiyle bir türlü anlaşamazlar.

Yazı üslupları ve pratiği Şanyue «Ocherk istorii Kitaya s drevnix vremyon do opyumnoy voyni» «Moskva», 1959 kitabının 305-337. sayfalarından alınmıştır.

Mart ve Mayıs aylarında Lyao devletinin padişahı olan Tyanzuodi Sjan Lu'yu iki defa elçiliğe gönderir. Ancak o zaman Aguda şöyle der: “Bir savaş bir de sulh iyi değil”. Aguda bir plan düşünmüştü. O A su'yu geri ister ve “Huanluofu bizimidir” der. Lyaolar ise buna razı olmaz. O dönemde o zaman kaybetmeden yönetimi islah etmeye çalışır. Devlet yönetimini derinden islah eder. Devletin n önemli görevleri Çin sistemine benzetmeye çalışır. Ancak devlet görevlerinin adlandırılması Jurjinler'de farklıydı. Örneğin, “bojilie” kavramını devlet kapsamında uygular. “Bojilie” kavramının anlamı Jurjince'de “büyük” demektir. Jurjinler'in kabile birliğinde de böyle bir görev vardı ama, islah edildikten sonar bu görevin sorumluluğu artar. Bu tür çalışmalar devletin bütünlüğü ve istikrarın sağlanmasına yöneliktir. Aguda'nın kardeşi U Çi-may Xiebanbojilie olarak tayin edilir. Ca gai, A mai ve Di hie ni Guolun Bojilieve dönüşür. Aralarındaki fark belirlenerek, dağılır. Devlet monarşiye dönüşür. Aguda'nın, kendisi için belirlediği hedef, yani birleşerek İmparatorluk kurma arzusu yavaş yavaş sona ermek üzereydi.

Lyao padişahi Tyan zuo Aguda'ya karşı saygılı değildi. Eylül 1115'te hükümdar Tyan zuo savaşa bizzat katılmak için savaş meydanına gelir. O savaşı şöyle planlar; Xiao feng'in ordusu küçülür, düzey bakımından da o daha aşağı iner, yani bir seresker olur. Hiao fu zhu ve E lu zhang lu Lyao bölük başkanlarına dönüşürler. Jurjinler Çang çun Çjou'dan çıkarak ikiye ayrılır. Lin sziyan Çjou ve biğer yerleri fethetmiş durumdaydılar. Ancak, Aguda Eylül ayında Huangluofu'yu fethetmişti. Lyao hükümdarı bu haberi duyunca çok kızar ve yetmiş binli ordusuyla saldırır. Aguda büyük ordu hakkında haber alır ve endişe etmeye başlar, ama orduyu yok edeceğini söyler. Aguda Huangluofu'yu ele geçirince Zhan han pai Şu'ya bir mektup yazdırarak Tyanzuo'ya gönderir. Bu mektubun içeriği Lyao hükümdarına boyun eğeceğimiz ve vassallığı Kabul edeceğimiz. Ancak, Aguda lyaolar'a karşı mücadeleye devam eder.

Aguda bu davranışı ve hareketiyle bir yandan Lyaolar'ı kızdırmışsa, diğer yandan savaşmadan son savaşa kadar iç çelişkiler vasıtasıyla imparatorluğu içten bozguna uğratmaya çalışıyordu. Onun amacı son savaşı gerçekleştirerek zafer kazanmaktı. Söz konusu son savaşa hazırlanırken, Lyao ordusunda isyan başlar. Yelujanglu ihanet eder. Hükümdar Yeluçun'un kayınbiraderi olan Xiao dilu ve Xiao yanlu iki yeğeni ve üç yüz adamıyla savaş alanını terkeder. Onların bir kaç şartı vardı. Birincisi, Yeluçun'un iktidara gelmesiydi. Yoksa Tyanzuo'ya boyun eğmeyeceklerdi. Ancak, bu konuda Yeluçun'un kendisi durumu daha iyi kavramamıştı. Çünkü Jurjinler, Lyao İmparatorluğu'na girmeye çalışıyordu. Dolayısıyla, o zaman iktidârı ele geçirmek iyi fakir değildi. Ama, Kuzey ve Güney şehirleri Tyanzuo'yu desteklemiyordu. Çünkü o Jurjinler'i maglup etmeyi düşünmüyordu. Hükümdar, onların melikeye saldıracaklarını düşünerek endişeleniyordu. Bir yandan melikeyi korumak, diğer yandan da imparatorluğun kader'i tehlike altına girecekti. Melikenin ismi Guang ping dian xin gong idi. Onu korumak için Batıdan geri döner. Yerine sahte padişah bırakır. Bu bir hileydi. Bu hileyle kandırılan Yelujanglu ve onun etrafında bulunan şahıslar darbe düzenlerler ama, hükümdar kendini kurtarır. Dolayısıyla, Yeliçin, padişahın güvenine girmek için kendi yeğenini öldürür ama, Kuzey Sun'da durum oldukça değişmişti.

*XII yüzyılın başlarında şimdiki Şanhay'daki ilk bahar bayramı.
(Ressam Chjan Sze-duan)*

Halk ayaklanmasının önüne geçmek amacıyla Say szin, Tong guan ve b. “Kendi topraklarımızı geri alacağız” sloganıyla çıkarak, halka baskı yapıyorlardı. “Devleti güçlendireceğiz, ordunun kudretini yükseltireceğiz” sloganıyla milleti daha da çok eziyorlar, bunun dışında, küçük ve orta seviyedeki esnaf ve tüccarları da gaspediyorlardı. 1118'den itibaren Kuzey Sun İmparatorluğu, Altanlar'la ilişki kurmaya çalışır. Ma Çjen, Jao Lyangsi ve başkaları elçi olarak gönderir. Sonuç olarak birlik kurulur. Bu birliğin koşullarına göre, Lyao devleti ele geçirildikten sonra önceki beş hakanlığa ait topraklar tek Kuzey Sun İmparatorluğu'na ait olacaktı. Sun ise bunun karşılığı olarak Lyao'ya ödenen vergiyi Altan devletine ödemesi lâzımdı.

1122 yılında Tun guan önderliğindeki büyük ordu Lyaolar'a karşı savaş başlar. O Lyao'nun ordusunun savaşmadan teslim olacağını düşünür. O askerlerin ellerine silah almaları hakkında emir vermemişti. Ancak Lyao ordusu pusudun saldırır ve Sun ordusunu ciddi zarara uğratar. Sun askerlerini takip eden düşmanla birlikte Xun zhou Tongguan'ın ermine boyun eğen Sun askerlerine karşı savaşa girmediler ve sonuçta yenildiler. Aradan çok zaman geçmeden Sun tarafına geçen Lyao seraskeri olan Gaoyaoshi ve Tong Guan tekrar büyük ordu tolayarak Yanszin'e doğru yürür. Gaoyaoshi de orduya rahberlikeder.

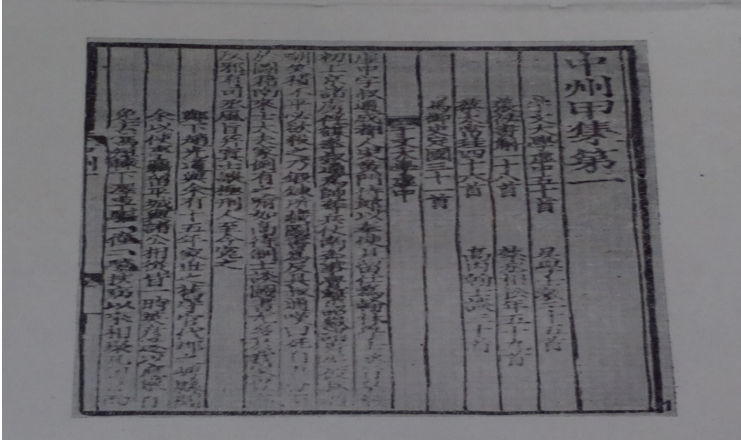

Altan va Sun imparatorlukları ordusunun hududu ve semt köşesini belirlemede kullanılan, o dönemin askeri tomografik pusulası. XII yüzyıl.

(Ressam Chjan Sze-duan)

Sunlar ordusunun komutanı olan Lyuyanszin az sayılı Lyao ordusundan endişe etmiyor, savaşa gireceklerini düşünmüyordu. İki ordunun arasında bir ırmak Luguohe deryası vardı. Bir gün akşama doğru Lyuyanszin bu deryanın öbür yakasında ateş yakıldığını görür ve aniden olacak saldırıyı önlemek amacıyla orduyu savaşa hazırlar. Ancak Sun ordusu askerleri paniğe kapılarak kendi kamplarını ateşe vererek kaçmaya başlarlar. Askeler her tarafa kaçarken, düzensizlikler başlar, Van Anşi döneminden kalma silah ve gıda, arzaklar da kaybolur. O zamana kadar Altanlar Lyaolar'ın şehir ve eyaletlerini ele geçirmiş bulunmaktaydı; Çjunszin (Kuzey Doğudaki Pensuan köyü ve Hinjin Sun ordusunun bu kadar zayıf olduğunu bilerek Altanlar tavırlarını değiştirirler. Anlaşmayı bozarak, Lyao devletini kendileri ele geçirmeyi planlıyor, altı bölgeyi içeren; Szichjou (Jizhou, şimdi Jinhian), Szinchjou (Jinzhou, şimdi Jin hua), Tanjou (Tan zhou, şimdi Mi un), Şunchjou (şimdi Şun yi), Çjochjou (şimdi Zhoxian) ve İçjou (şimdi Yihian)lardan oluşan Hebey eyaletini fethetmek için mücadele veriyordu. Tong Guan kendi kayıplarını gizleyerek onlarla birlikte Yanszin'e baskın yapmaya çağırıyordu.

Lyao İmparatoru olan Tiyan Zuo di'nin Batı'ya kaçması Altanlar'ın Güneye doğru ilerlemesine ve böylece Yanszin'e baskın yapmasına imkân sağlıyordu. 1122 yılında Yanszin baskınından sonra bir yıllık vergilerden gelen parayı ödemek şartıyla Kuzey Son'a teslim eder. Altanlar Kuzey Sun'a saldırılacağından korkarak tüm şartları kabu ederler. Yanszin'in fethedilmesine yardım ettiği için ek olarak bir milyon guan verir. Altan tüccarlarının Kuzey Sun topraklarında vergi ödemeden satış yapmaları için hak tanır. Yanszin halkı şehir halkıyla birleşerek, Altan sınır askerlerine saldırı düzenler. Altan askerlerin sayısı çok sayılı değildi ve onların fethettikleri topraklardaki denetim çalışmaları da aksamaktaydı. Ayrıca, o köyde Sun devletinin 300-400 bin askerden oluşan ordusu da bulunuyordu. Çünkü vergi alındıktan sonra derhal geri dönülmesi gerekiyordu.

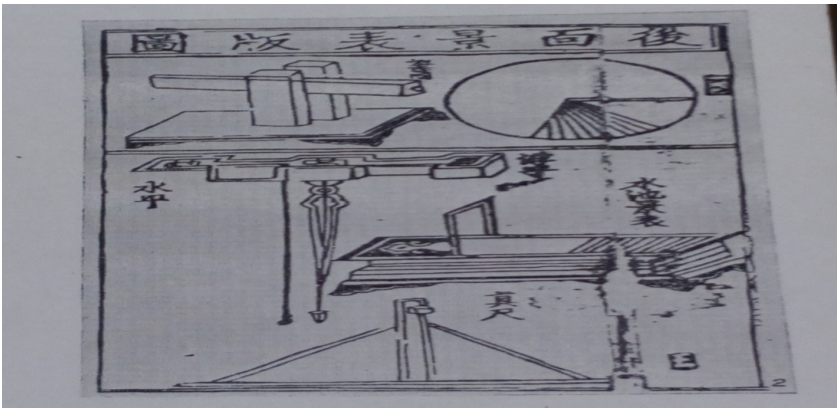
Kitapçılık ve edebiyat

Ancak, Yanszin’de büyük çapta talan, baskınlar düzenleyerek ele geçirilen eşyaları yanlarında götürürler. 1123 yılında Sunlar’ın elinde sadece bomboş şehir kalır. Yanszin halkında hiç bir şey kalmamış olsa da kendi ordusunu şenlik içinde karşılar. 1125 yılında Lyao devletinin imparatoru Altanlar tarafından öldürülür. Syunhen’in 7 senelik yönetiminden sonra Lyao devleti tarihe geçer. Lyao komutanı olan Yelyu Daşi Batıya kaçar. İli nehri ve Sırderya arasında Batı Lyao devletini kurarlar.

Tarihte Kara Çinli devleti (1131-1211 y.) adıyla meşhur olan bu devlet Moğol kabilesi sayılan Naymanlar va Harezimşahlar tarafından yerle bir edilir.

Seksen sene boyunca Orta Asya topraklarında hükümdarlığını sürdürmüş olan bu devlet Çin ve Orta Asya medeniyetini birleştirerek, devletler arasında bir kültür köprüsü görevini üstlenmiştir.

Aşağıda Jurjinler’in Lyao’yla yapılan siyasi, diplomatik, kültürel ve sosyal ilişkileri üzerinde detaylı olarak durulacaktır.

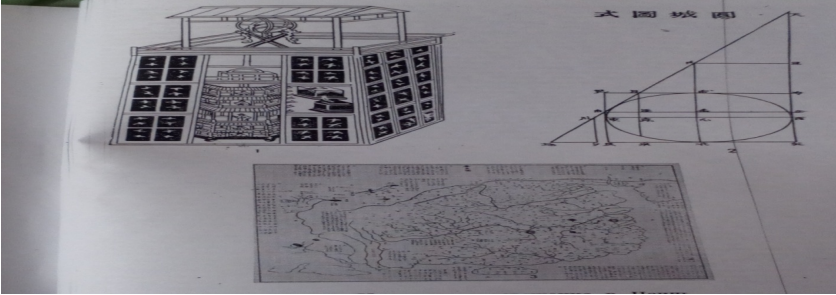

Matbaacılık ve matbaa cihazları

Jurjinler devleti kapalı bir alan üzerinde değil, bir çok kabileyi içermekte olan topraklarda kurulmuştur. Aşağıda bağımlı ve bağımsız Jurjenler, onların yaptıkları savaşlardan bahsedilecektir. Jurjenler imparatorluğunun meydana gelishi ve bu devlette

onlarla yanyana yaşayan diğer halklar, komşu devletler ve Jurjinler’le diplomatik ilişkilerde bulunan (Lyao, daha sonra Sun imparatorluğu) devletlerin önemli pozisyonları işgal ettiklerini görürüz. Ancak, bu imparatorluğun tarihini kısa şekilde anlatarak, esas dikkati diplomatik ilişkilere çevireceğiz. Bu konuda Lyao (daha sonra Sun İmparatorluğu)nun önemi büyüktür.

Sadece diplomatik ilişkiler değil, kültürel ilişkiler üzerinde de durulması gerekir. Jurjinler ve Lyaolar arasındaki ilişkilerin kökleri çok eski dönemlere dayanır ama, Jurjinlerin kaderlerini etkilememiştir. Aradan çeyrek yüzyıl geçmeden her şey değişir. Lyao devleti 916 yılında meydana gelir ve hızlı şekilde onu kökünden değiştirir. 926 yılında Bahay devletini ele geçirdikten sonra oralarda yaşayan Jurjinler Kidanlar’a bağımlı olarak kalır. 982-991 yıllarda Kidanlar’ın Jurjinler’e baskı değişti. Lyaolar Yalu neğri yakasında verimli şekilde savaş yürütmesi sonucunda Jurjinler’in Sunlar (Kuzey Sun) imparatorluğu’yla ilişkileri kopar. O zaman onların Lyaolar ya da Koreyolar tarafına geçme kararını almaları gerekiyordu. 991 yılında onların büyükelçisi Keyfin’e gider. Ama Sun İmparatorluğu Jurjinler’i o kadar medenileşmemiş diye onlarla müttefik olmayı reddederler. Aradan dört sene geçip, Sun İmparatorluğu Jurjinler’e rüşvet teklif ederek, karşılığında Lyao İmparatorluğunda isyan düzenlenmesini ister. Ancak, bu konuda Jurjinler Lyaolar’a haber gönderirler. Bu da Sunlar’ın siyasi çevresi Mançurya’da kısılmakta olduğunu gösteriyordu. İki yüzyıl boyunca, yani X-XI yüzyıllarda diplomatik ve yarı diplomatik ilişkiler Jurjinler’den Kidanlılar’ın daha aktif, daha üstün olduğunu gösteriyordu. “Lyaoşi” adlı kitapta 31 tane vergi getirme olayı hakkında bilgi alabiliyoruz. Ancak, diğer kabileler tarafından yapılan 26 vergi getirme olayına rastlanabilir.

Bilimin gelişmesi. Bilim alanında elde edilen kazançlar

Aşağıdaki 1.tabloda ödenen vergilerin yıl boyunca dağılımı gösterilmiştir. Ancak, bu tahminen yapılmış hesap olarak yeterli olmayabilir.

Kidanlar Jurjinler memleketine az sayıda diplomatik teşrif gerçekleştirmişler ve her teşrifin önemli özellikleri vardı. “Szin shi” (Szin tarihi)nin Birinci bölümünde Kidanlılar’ın (Szedushi) seferlerinden bahsedilir.

XII yüzyıla kadar başka kabilelerin elçileri Lyao’ya giderek vergi ödemeleri lazımdı. Bunun gibi sıkça gidişler artık geleneğe dönüşmüş ve Mançurya’nın birçok kabile ve halklarını kapsayan bu eylem artık sosyal nitelik taşımaktaydı.

X yüzyılın sonundan itibaren XII yüzyılın ilk yıllarına kadar Jurjinlerin kabileleri asimile olmaya, yani Lyao İmparatorluğu’nun eline geçerek vergi ödeyenlere değil, Kidaniler’e dönüşmeye başlarlar. Bahaylar 918 yılında, Mahheler, 926-938 yıllarında, Telular, 926-1102 yıllarında, Jurjinler, 928-1102 yıllarında, Ujeler, 992-1005 yıllarında, Ugolar, 1033-1112 yıllarında vs. Daha sonra Mançurya’daki kabileleri Lyao’nun etkisi

altına düşerek, onların vassallığını kabul etme yoluyla İmparatorluğun içine girmeye başlarlar.

O zaman meydana gelen vaziyetten yola çıkılırsa, bunun başka çaresi de bulunmadığı görülür. Kidanlılar'dan daha uzakta olan Uje ve Ugo kabileleri daha sonra fethedilir. Bu on yıllık süre içerisinde diplomatik çalışmalar istikrar içerisinde yürür. Diplomatik ilişkiler hem zorunlu, hem de tek yönlü olup, devlette azıcık zayıflık olduğu zaman kolayca kopabiliyordu. Özellikler, vergi için yapılan savaşlar 936-945, 991-1005 ve 1080-1090 yıllarına denk gelir. Bu savaş Doğuda Lyaolar'ın en başarılı savaşlarından biriydi. Kidaniler baskını sırasında ve daha sonra 990-992 yıllarında Yalu nehri kıyısında Jurjin, Telu, Uje ve Ugo kabileleri kendileri için bir kale ve yirmi sekiz tane çeşitli binalar inşa etmişlerdir.

X-XII yüzyıllarda Mançurya'dan Lyao'ya yapılan diplomatik ziyaretler

Yıl	Bohay	Mohe	Jurjin	Telu	Uje	Ugo	Toplam
918	1						1
926		1		1			2
928			1				1
931				1			1
932			1				1
933				1			1
934			1				1
936			1				1
937			1	1			2
938		1	2	1			4
939			1				1
940			2	1			3
941			1	1			2
942				1			1
943				2			2
945				1			1
946			2				2
952			1	1			2
953				1			1
962			1				1
977			2				2
978			1				1
979			1				1
990			4				4
991			2				2
992				3	1		4
994			1	1			2
995			2	1			3
996			1	1			2
997			1	1	1		3
998			1	1			2
1002			1	1			2
1003			1	1	1		3
1004			1				1
1005			2	1	1		4
1014			1	1			2

1015			1				1
1019				1			1
1022				1			1
1033				1		1	2
1047				1	1		2
1052						1	1
1057						1	1
1070						1	1
1071			1				1
1078						1	1
1080			1				1
1081			1				1
1082				1		1	2
1083						1	1
1084			1				1
1085						1	1
1086			1			2	3
1087			1				1
1088						1	1
1090			1				1
1095			2				2
1097						1	1
1099						1	1
1100						1	1
1101			1				1
1102				2			2
1109						1	1
1110						1	1
1111						1	1
1112						1	1
Toplam	1	2	50	31	4	19	107

Doğuda Kitanlar baskını diplomatik aktifliğin daha da gelişmesine neden oldu. Ancak, bu Mançurya ve Kuzey Çin'in istikrarsız siyasi vaziyeti Kitanlar'ın 906 yılındaki ilk saldırısı 907 yılında Çin yönetiminin Li Suansyue'yla müttefik olmaya mecbur etti. Jurjinler'in ilk vergisi Kitanlılar'ın Çin'de elde ettikleri başarının başlangıcıydı. İkincivergi de Lyao ve Sun arasındaki do'stluk ilişkisiyle ilgiliydi. 974 yılında Lyao'ya elçilik seferleri XI yüzyıla kadar barış içerisinde gerçekleştirildi. 1004 yılında Sun ve Lyao arasında barıştan dolayı elçilik seferleri sıklaştı. Diplomatik dünyada Jurjin kabilelerinin rolü yıldan yıla daha yükseldi. Lyaolar kimi kendilerine bağımlı yapmak istiyorlarsa, yapabiliyorlardı. Jurjin kabilelerinin önderleri de bağımlılık derecesi ve şartlarını serbestçe belirliyorlardı. Jurjin kabileleri savaşa "Helibo" diye bağırarak giriyorlardı. Kaybettikleri zaman başka kabilelere kendi Szydushi unvanlarını teslim etmek zorundaydılar. Lyaolar'ın tarafına geçerek, onların mühürleri ve ordusunu ele geçirmek Jurjinler için siyasi açıdan çok önemliydi. Ancak, Lyaolar için askeri anlamda mağlubiyet sayılmıyordu.

Helibo Lyao adına kendi düşmanlarını Kitanlılar İmparatoru mahkemesine göndererek mahkemeden ağır ceza kullanmasını ister. Bu durum yasal sonuçlar getirir. XI yüzyılın sonunda Lyao, Jurjinler'in küçük kabilesi başkanları İnge'yle mücadele etmeye başlar. İngeler savaşta kaybederler. Savaş sırasında kabile önderinin diplomatik bakımdan aktif olması kendi itibarının yükselmesine neden olmuştur. Polaş Helibo kabilesiyle birlikte

diplomatik çalışmaları yürütecek oldu. İnge serdarı olan Sagay, Kidan ve Koryo vakayinamelerinde kendi diplomasisiyle tarihe girmiştir. Bunun gibi görevleri Aguda da üstlenmiştir.

İnge yönetimi dönemiyle ilgili vakayinamede, Lyaolar'ın büyükelçisi Jurjinler'e ait topraklarda bulunduğu hakkında söz edilmektedir. Lyaolar'la anlaşarak, Asu kendi yerlerini kurtarmaya çalışmıştır. Aguda da diplomasinin ne olduğunu iyi biliyordu. Ancak, 1112 yılında Lyao İmparatorunun önünde dansetmek istemez. Sarhoş bile olsa, İmparatorun önünde dans etmek zorundaydı, çünkü bu hükümdara bağımlı olmanın işaretiydi. Diğer bir deyişle, İmparatorunun önünde dansetmek vassallığın simgesiydi. Yoksa, bu eylem, diplomasi dilinde vassallığa karşı baş kaldırma olarak değerlendiriliyordu.

1113 yılında Jurjen padişahı Lyaolar'a karşı saygısızlık göstererek vefat etmiş Jurjen padişahının cenaze törenine davet etmezler. Szedushi açıkça savaş ilan eder. 1118 yılında Kidanlılar'ın ilk mağlubiyetlerinden sonar, Lyao elçisi ona padişah olması, Koryo ve Sun İmparatorluğuna gitmesi için yardımda bulunacağını söyler.

Ancak zafar kazanıldıktan sonra Lyaolar'ın bir takım işleri ortaya çıkar. Aguda'nın Lyao'yu müttefik olarak itiraf etmesi doğaldı ama, durum Lyaolar'ın ellerdeydi.

Durumu bu halde bırakmak için Aguda'nın bir kaç şartı vardı:

- 1) Lyaolar Aguda'yı kendi büyük ağaları olarak itiraf edecekler;
- 2) Jurjenlere her sene vergi ödenecek;
- 3) Jurjinler'e Şan szin, Çjun szin ve Sin çjun eyaletlerinin teslim edilmesi;
- 4) Vilmoj'un evlâtları olan şehzade va melikenin rehin verilmesi;
- 5) Jurjen gizli ajanlarını Jurjenler'e geri verilmesi;

6) Jurjenler'e Lyao, Sun, Sisy ve Koryo'yla düzenlenen diplomatik belgeleri teslim edilmesi lazımdı. Bu koşullar kabul edildiği takdirde, Lyaolar'a artık saldırmama sözü verilir. 1119 yılında Tyan Zuodi, Aguda'yı imparator olarak itiraf ederek, onun devletini Dunhuy devleti diye adlandırmak ister ama, Çin'le yapılan müttefiklik ilişkileri, düzenlenen anlaşmalar hakkında öğrenince, büyük kısmı gerçekleştirilmiş olan anlaşmanın durdurulması imkansızdı. Bu iki çelişkili şartlardan sonra, Lyao'nun yürüttüğü siyasetin krize uğradığı ve Altan'ın kendisini artık iyi tanıdığı anlaşılmıştır.

Siyasette körlerce iş yürütülmesi, askeri tehlikelerin önceden görülmemesi imparatorluğun yıkılmasına yol açmaktaydı. 1125 yılında Lyaolar devleti tamamen son buldu. Onun yerine yeni devlet meydana geldi. Jurjenler'in kendileri ise Kidanlılar sayesinde yazı, edebiyat, Çin alfabesi, Konfücius öğretisi, üretimin, sanatkârlığın yeni yöntemlerini benimserler. Bununla onların sosyal yaşamında ciddi değişiklikler oldu.

1002 yılında Jurjinler'in kabile reisleri kendi oğullarını Lyao İmparatorluğu'na devlet yönetiminin özelliklerini öğrenmeye gönderirler. 1021 yılında ise Jurjinler'den 30 tane kabile reisi oğullarını Lyaolar'ın devlet yönetimini öğrenmek amacıyla oraya gönderirler.

Böylece, Kidanlılar ve Jurjenler arasında XII yüzyıla kadar tek yönlü diplomatik ilişkiler yürütülmüş olsa da, Kidanlılar, Jurjenler'in gelişmesinde önemli rol oynamışlardı. O yüzden de dağılık olan Jurjen kabileleri eşit haklara sahip olan bölünmez devlete dönüştürüldü. Lyaolar anlamadıkları halde Jurjenler devletinin kurulması için zemin hazırlayarak onların bir devlet haline gelmelerine yardım ettiler. Ancak, bu rolü daha sonra Çinliler üstlendiler. Çok eski vakayinamelerde yazıldığına göre, "kültürlü", "barışsever" kavramları, "kültürsüz", "savaşçı" anlamlarını ifade ediyordu. Jurjenler 45. derece Kuzey

genişlik 124 ve 126 (bazı kaynaklarda 125) derece Güneyde yaşıyorlardı (şimdiki Harbin eyaleti). Onların bu topraklarda boşuna ikamet etmemişlerdir. Bunun bir anlamı vardı. Çünkü onlar ne kadar derecede Lyaolar'a yakın olmuşlarsa, onlardan o kadar çok şey öğrenerek, işgâl altına almaya başlamışlardır. Batı kabileleri medeni olan Jurjenler'e ait idiler. Mançurya'nın Güney tarafına göç eden Jurjenler önceki yaşamlarından farklı olarak verimli kara topraklı yerlere, Kuzey tarafındakileri ise o kadar verimli olmayan boz topraklı yerlere, gelişmiş zanaatlarına sahipti. Onlar ekonomi alanında Lyaolar'a incizap duyuyorlar, Kidanlar'la da hayvancılık ve Çinler'le çiftçilikte rekabet içindeydiler. Onlar siyasi bakımdan Lyaolar'a bağımlı olup, kendileri için değerli olan orman ve dağları bırakıyorlardı. Onların ecdatları Kuzey ya da Güneyde tağlarda yaşıyorlardı. Onlar av ve balıkçılıkla uğraşıyorlar ama, yeni ekin yerleri açmak mümkün olmayan şeydi.

Çinliler'den ziraatı, tarım işlerini öğrenerek Güney Mançurya'da tecrübe edinirler. Oradaki topraklar boz topraklardı, ürün alınması için çok emek verilmesi gerekiyordu. Jurjenler Lyaolar için bir para kaynağı olarak hizmet vermişlerse, daha sonra daha da güçlenerek Lyaolar için örnek olmaya başlarlar. Kidan ve Jurjen zengin devletler olduklarından Çinliler onlarla ilgilenmeye başlarlar. Bu iki halk da Çin milletine ait değildi. Ancak, Kidanlar Çinliler'i yenerler. Jurjenler'e göre olayların akışı Lyaolar'ın kaybolmasına neden olur ve bunda Jurjenler'in suçsuz olduklarını belirtirler. Ama, Jurjenler oldukça genç ve hareketliydi. Her şeyden önce, Mançurya'da Lyaolar, daha sonra Çinliler'in yerini işgâl ederler. Aguda, 1120 yılında kendi sülalesini ve imparatorluğunu altına benzeterek (Jing) diye adlandırır. Onu "Derici bilge" diye adlandırıyorlardı. Bu adı yüksek sesle söyleyerek "Biz paslanmayız" diye halkın moralini yükseltmeye çalışıyorlardı.

O dönemde Jurjenler'in aktifleşmesinde Lyaolar'ın büyük etkisi vardı. Bunun ciddi nedenleri vardı. Mao Ven 1936 yılında şöyle yazmıştı: "Eğer onların ormanda yaşadıkları hesaba katılırsa: "Onlar dış dünyadan ayrı, içlerine kapalı olarak yaşıyorlardı. Ancak, zamanla gelişen Jurjenler çiftçiliği öğrenerek ormanlarını terk etmeye, ekin yerlerini genişletmeye başlarlar".

İşte ondan sonra, Kidanlar kendileri için zenginlik kaynağını bulmaya başlarlar. Kidanlar için elverişli olan şey onların Jurjenler'e yakın yerleşmiş olmalarıydı. Ama diğer yandan orada bulunmak yılanın yanında bulunmak gibi bir şeydi. Her şeye rağmen zaman kendi sözünü söyledi. Jurjenler 937, 976, 1040 ve 1114 yıllarında Kidanlar'a karşı saldırı düzenler. Bu da Jurjenler'e umut verir.

Etnik bağlılık da büyük işlerin gerçekleştirilmesine yardım eder. Lyaolar Bohay'ı yerle bir ederler ama, Jurjenler Bohaylar'dan ayrılmış kabile olarak, Kidanlar başka halkları aşağılarlar. Onların Pazar yerinde Jurjenler'i dövmeleleri ve sınır kapısında Jurjenler'i öldürmeleleri barütle ateşi yanyana getirmek gibi bir şeydi.

Lyaolar Şen Szun (Şeng Jun 983-1031 y.)dan sonra siyasi ve askeri potansiyellerini kaybetmeye başlamışlardır. Tyan Szuodi (1101-1125 y.) döneminde ise vaziyet keskin şekilde değişmeye başlamış, jurjenler bundan haberdar olmuşlardır. Aguda'nın Sigunay isimli elçisi, Lyao imparatorü hakkında şöyle yazar: "Lyao padişahı dayanma gücü, kayıtsız olması, özgür ve aceleci olmasıyla halkı bezdirir. Bu durum fakir çiftçilerin zor duruma düşmesine neden olur". Aguda'nın diğer bir büyükelçisi İncjuge'ydı. O da şöyle yazar: "Lyao imparatoru devlet yönetimini bir yana bırakıp güzel hayat yaşamayı tercih eder".

Böyle bir durum, Lyaolar'a siyasi boşluğu doldurmaları için toprakları genişletmeye zorlar. Böylece, Jurjenler'de Kidanlılar'a karşı ruh uyanır. Kendi topraklarını genişletmeye

başlarlar. Jurjenler'in kabile birliğinin genişlemesi Lyaolar'ın dikkati dışında kalmamaktaydı.

Jurjen kabilelerinin X-XII yüzyıllardaki haritası.

Şanyue «Oчерk istorii Kitaya s drevnix vremyon do opyumnoy voyni» «Moskva», 1959 kitabının 305-337. sayfalarından alınmıştır.

Lyaolar Jurjenler'e saldırdığı takdirde, böyle bir baskın önlenmiş olacaktı. Ancak, Jurjenler bundan haber alınca, ilk olarak darbeye bulunurlar. Tayszu üst düzey askerleriyle birlikte düzenlenen toplantıda şöyle der: “Lyaolar bizim ne kadar güçlü olduğumuzu bilirler. O yüzden biz onardan daha hızlı, daha çevik hareket etmeliyiz”.

İlk başta halkın ne kadar etkiye sahip olduğunu değerlendirmediler. Lyaolar gelişme sürecindeyken Doğulu varvarlar olarak adlandırılıyordu. Su-szunlar her operasyon öncesi ateş, ağaç dalı ve tuğladan onay işareti olarak yararlanıyorlardı. Kendi halkının itibarını yükseltmeye çalışıyorlardı. 1110 yılında Aguda, Lyaolar'ın itibarlı kişilerinden birini ata tekmeleterek öldürtür. O dönemde devletin etkisi büyük rol oynuyordu. Bu etkiyi daha da yükseltmek için daha çok işlerin yapılması gerekiyordu.

1114 yılında Asu önderliğinde Lyaolara karşı isyan başlatır. Önce de belirttiği gibi, Lyaolar'ın ekonomisi, tarım ve ziraatı, askeri sistemleri bir örnek olarak Jurjenler'e geçmiştir. Jurjenler, Lyaolar'ın yönetim sistemine oldukça eleştirel nazarla bakmışlardır. Tayszun döneminde Lyaolar'dan olan devlet adamları, yöneticilere sıradan halka nazaran farklı davranmışlardır. Örneğin, Tyan Szodi saray törenleri için 300 tane koyun kestirdiği için Shi-szun tarafından keskin şekilde eleştirilmiştir. Ülkede halkla ilgili işler de belli düzene göre tertiplenmemişti. Devlet görevlileri Buddistlik dini rahiplerine teslim edilmiş, şarap tekeli o devlet görevlilerinin sülâlelerinin kontrolü altında bulunuyordu.

Üst düzey devlet memuru (sensür) olan Li-yan Shi-szona Lunkun tapınağını sıradan insanlar bir kere bile ziyaret etmemişler. Halbuki, bu tür tapınakların inşa edilmesi için sıradan halktan alınan vergiler kullanılmıştır. Ancak, tapınakları ziyaret edenler Kırallık ailesi üyeleri ve zengin kişilerdi” der.

Yukarıda Jurjen va Kidanlar arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Bu ilişki Mançurya halklarının gelişmesi için esas oluşturmuştur. Mançurya halklarına önderlik eden Kidanlar bu halkı siyaset yapmaya ve arkadaşlığa da öğretmiştir.

KAYNAKLAR

Rusça kaynaklar:

1. Бичурин Н.Я. «Записки о Монголии» Петербург 1828-год. (Bichurin N.Ya «Zapiski o Mongolii» Peterburg, 1828.)

2. Кычанов Е.И. «Монголы в VI-первой половине XII в.-Дальний Восток и соседнии территории в средние века. История и культура Востока и Азии.» Новосибирск 1980-год. (Kichanov Ye.I. «Mongoli v VI-pervoy polovine XII v.-Dalniy Vostok i sosednii territorii v srednie veka. Istoriya i kultura Vostoka i Azii.» Novosibirsk 1980-god.)

3. Кычанов Е.И. «Очерк истории Тангутского государства» «Наука» Москва 1968-год.

(Kichanov Ye.I. «Ocherk istorii Tangutskogo gosudarstva» «Nauka» Moskva 1968-god.)

4. Кычанов Е.И. «Истори взаимоотношений Тангутского государства , Си Ся и Чжурженской империи Цзин» Дальнийвосток 1973-год (Kichanov Ye.I. «Istori vzaimootnosheniy Tangutskogo gosudarstva, Si Sya i Chjurjenskoj imperii Szin» Dalniyvostok 1973-god)

5. Кычанов Е.И. «Тангуты о Китае (по тангутским первоисточникам)—Сибирь, Центральная и Восточная Азии в средние века. История и культура востока Азии.» Новосибирск 1975-год. (Kichanov Ye.I. «Tanguti o Kitae (po tangutskim pervoistochnikam)—Sibir, Sentrilnaya i Vostochnaya Azii v srednie veka. Istoriya i kultura vostoka Azii.» Novosibirsk 1975-god.)

6. Розова М.Г. «История дома Цзинь, Царствовошего в северной части Китая с 1114-год по 1234-год» «Наука» Москва-Новосибирск 1956-год (Rozova M.G., Istoriya doma Szin, Sarstvovoshego v severnoy chasti Kitaya s 1114 goda po 1234 god, «Nauka», Moskva-Novosibirsk, 1956.)

7. Воробьёв М.В. «Журчжени и государства цзин» «Наука» 1975-год. (Vorobyov M.V. Jurchjeni i Gosudarstvo Szin, «Nauka», Moskva, 1975.)

8. Шаньюе «Очерк история Китая с древних времён до опиумный войны» «Москва» 1959-год (Shan Yue, Ocherk istorii Kitaya s Drevnosti do Opiumnix Voyn, – Moskva, 1959)

Çince kaynaklar:

1. 竹片 “籍海“北京 1976 年(Zhu Pian “Ce hai “Beijing 1976 nian.)

2. 李州住, 柏瓶 “辽, 金, 西夏 史 ”北京 2000年 (Li Zhou Zhu, Bai Ping. “Liao jing xixia shi”, Beijing, 2000 nian.)

3. 二十四史“北京1910年. (Er shi si Shi” Beijing 1910 nian.)